

7. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. V. – Вып. 4. – К.; СПб., 2004.
8. Кривошея В.В. Національна еліта Гетьманщини: (Персональний склад і генеалогія козацької старшини. 1648-1782 рр.). – Ч. II. – К., 1998.
9. Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку. 1729-1730 / Упоряд. І. Бутич. – Полтава, 2007.
10. Кривошея В. Українська козацька старшина: Ч. 1: Урядники гетьманської адміністрації. – 2-е вид. доповн, уточн. і виправл. – К., 2005.
11. Мокляк В.О. Полтавський полк: Науково-популярний нарис історії полку з часу його виникнення до кінця XVII століття. – Полтава, 2008.
12. Пилипець В. Суддя Полтавського полку – Іван Іванович Красноперич (Красноперий) // Полтавська битва 1709 року погляд крізь призму трьох століть 1709-2009: Збірник наукових статей. – Полтава, 2009.

Summary

Basing upon the accessible sources, the author investigates the question of political orientation of the starshyna (higher officers) of Poltava regiment during significant events of 1708-1709. He concludes that Poltava regiment supported Hetman Mazepa's course. He also defines the division of Poltava regimental and company officers into three groups: followers, potential followers and opponents of the Hetman.

B. M. Константинова

ДОКУМЕНТИ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ЗАКОНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ АЗОВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

Одним із факторів, які впливали на специфіку урбанізаційних процесів на півдні України у XIX ст., була наявність як на колишніх землях Запорозьких Вольностей, так і поза ними великої кількості військових формувань, частина з яких мала особливий статус. Йдеться, зокрема, і про Азовське козацьке військо, яке і в народному сприйнятті, і в законодавчих документах Російської імперії розглядалось як спадкоємець запорозьких козаків. Створене Іменним указом від 27 травня 1832 р. (який, між іншим, промовисто передбачав “с поселением запорожских казаков, принять им наименование Азовского казачьего войска”), воно кілька десятиліть відігравало важливу роль в розвитку як Південної України в цілому, так і території, на якій розташовувалось, тобто земель північного узбережжя Азовського моря між Бердянськом і Маріуполем.

На середину 60-х років XIX століття Азовське козацьке військо мало 1699 кам'яних і 4 дерев'яних будинки, 2 церкви, 3 молитовних будинки, 2 інструментальних заводи, 49 млинів, 2 рибних заводи, 15.144 голови свійських тварин. Крім того, воно володіло грошовою сумою, що становила 92.679 крб. 10 $\frac{3}{4}$ коп., що приблизно дорівнювало річним витратам держави на утримання всіх 12 козацьких військ Російської імперії [1, с.117]. За 30 років перебування в регіоні, з 1832 по 1862 р., чисельність Азовського козацького війська зросла майже в 5 разів, і в 1862 р. дорівнювала 10.911 особам (5.361 чоловіків і 5.550 жінок) [1, с.87].

Для дослідження історії Азовського козацького війська надзвичайно цінним джерелом є матеріали Повного Зібрання законів Російської імперії. Варто зазначити, що це джерело широко використовується науковцями, які звертаються до тих чи інших аспектів історії Південної України (як приклади можна навести книги “Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861)” [2] та “Одеса у Повному Зібранні законів Російської імперії” [3], що містять покажчики документів Повного Зібрання з відповідних проблем). Не обійдені увагою матеріали зібрання і запорізькою дослідницею Л.М. Маленко, співупорядницею археографічного видання “Матеріали до історії Азовського козацького війська” [4] та авторкою найгрунтовнішого видання з історії азовців [1]. У першій із цих робіт передруковано 17 документів Повного Зібрання. У другій праці їх налічується вже 32, причому 4 з цих 32 хронологічно відносяться до часів, що передували згаданому вище Іменному указу від 27 травня 1832 р., ще 3 ні в анотації, ні в тексті не містять безпосередньо згадки про азовців і стосуються або всіх козацьких військ (“Указ Військовому міністерству про мундири генералів козацьких військ” та “Іменний указ про форму одягу генералів, штаб- і обер-офіцерів, що знаходяться на службі в козацьких та іррегулярних військах”), або деяких з них, але знову ж таки без згадки про Азовське військо (“Положення про переселення козацьких військ із внутрішніх губерній на Кавказ”).

Напевно, з поважних причин список опублікованих у згаданих виданнях документів Повного Зібрання, що стосуються Азовського козацького війська, є досить неповним. Оскільки ж книга “Азовське козацьке військо (1828-1866)” вже стала, що називається, хрестоматійною і саме на неї спираються, до неї неодмінно звертаються ті сучасні фахівці, до кола наукових інтересів яких потрапляє історія азовців, існує потенційна небезпека випущення з поля зору тих документів

Повного Зібрання, що не увійшли до праці Л.М. Маленко. Тож головною метою нашої публікації якраз і є привернення уваги до цих матеріалів.

Є потреба згадати деякі характеристики Повного Зібрання законів Російської імперії, які дають змогу краще зрозуміти значення цього видання для вивчення історії Азовського козацького війська. В період з 21 травня 1828 по 1 квітня 1830 р. було надруковано Перше Повне Зібрання, до якого включалось більше 30 тисяч актів, прийнятих впродовж 1649-1825 рр. (до оприлюднення маніфесту від 12 грудня про вступ на російський престол Миколи I). Ще під час роботи над Першим Повним Зібранням була розпочата робота зі складання Другого Повного Зібрання законів Російської імперії, яке охопило період з 12 грудня 1825 р. по 28 лютого 1881 р. і складало 55 томів, що об'єднали більше 61 тисячі актів із суцільною нумерацією. Більшість томів Другого Повного Зібрання через велику кількість актів, що видавались щороку, складались з кількох (двох або трьох) відділень, які являли собою окремі книги. Пізніше видавались 33 томи Третього Повного Зібрання, які вмістили акти з 1 березня 1881 по 1913 р.

Документи, що увійшли до Повного Зібрання законів, є надзвичайно строкатими за формою та змістом. Це обумовлювалось тим, що в російському праві було відсутнє чітке визначення закону. В самому ж законодавстві обумовлювалось, що закони можуть видаватись у вигляді уложень, статутів, установлень, грамот, положень, наказів (інструкцій), маніфестів, рескриптів, указів, думок Державної Ради та доповідей, затверджених імператором. Відомий радянський фахівець у галузі права О.Ф. Шебанов слушно зауважив, що для всіх цих документів спільним було лише те, що вони виходили від царя або санкціонувались ним [5, с.288].

Інша важлива риса Повного Зібрання законів, яка відмічена багатьма дослідниками, була невідповідність назві в плані саме повноти: через цілу низку причин далеко не всі законодавчі документи вищих органів влади включені до зібрання [6, с.18,127; 7, с.573; 8, с.18-19].

Повне Зібрання законів не є бездоганним з технічної точки зору: помилки в нумерації сторінок, друкарські помилки в номерах документів та датах їх прийняття в деяких випадках ускладнюють пошук. Щоправда, система розміщення матеріалів, застосована упорядниками Повного Зібрання, значною мірою зменшує вірогідність незнайдення того чи іншого документа: правовий матеріал розташований у хронологічному порядку, кожен документ має свій порядковий номер та зміст, в якому коротко викладається сутність. До того ж, значно полегшують пошук хронологічний та алфавітний покажчики. Але і ця система іноді порушувалась. Зазначений у покажчиках зміст документів не завжди адекватно відображає сутність того чи іншого матеріалу. Що ж стосується алфавітного покажчика, складеного укладачами Повного Зібрання законів, який дійсно завдяки "високій юридичній майстерності" останніх представляє "найбільший інтерес з техніко-юридичної точки зору" [5, с.294], то він також не в усіх випадках дає можливість знайти потрібний документ чи тим більше комплекс документів, які мають відношення до певної тематики, оскільки деякі з них лише побіжно стосуються теми, що цікавить дослідника, а алфавітний покажчик побудований за принципом розподілу документів за основним предметом та за предметом законодавства [2, с.172-174].

Всі зазначені особливості та вади Повного Зібрання законів слід враховувати, опрацьовуючи вміщені в ньому документи. Загалом нами виявлено 71 документ, в анотації до якого в Повному Зібранні згадується Азовське козацьке військо, азовське козацтво. У цих підрахунках не враховані ті документи, які не містять відповідної згадки в анотації (поданій перед документом чи у покажчиках), хоча безпосередньо у їхньому тексті Азовське військо і згадується. До таких не врахованих документів відносяться, між іншими, Іменний указ про будівництво церков у козацьких військах, яким за поданням Департаменту військових поселень визначаються правила зведення храмів, зокрема у Азовському козацькому війську [9, с.600-601], Правила про екзамени в іррегулярних військах, де містяться програми іспитів для отримання першого офіцерського чину унтер-офіцерами та урядниками іррегулярних військ, у тому числі й Азовського козацького війська [10], а також Положення про порядок розподілу суми на утримання іррегулярних військ, де окремою строчкою передбачаються кошти для Азовського війська [11, с.281].

Нижче наводиться перелік виявлених документів зі згадками в анотаціях Азовського козацького війська, поданий мовою оригіналу (із заміною "ѣ" на "е", "і" на "и" та опущенням твердого знаку наприкінці слів) у формулюваннях, використаних у покажчиках. Стосовно тих документів, які у покажчиках пропущені, використовується формулювання, що міститься в анотації перед документом. Для зручності застосовано хронологічний принцип розташування, той самий, що використовувався і упорядниками Повного Зібрання законів.

Таким чином, документи, вміщені в Повному Зібранні законів Російської імперії, є надзвичайно цінним джерелом з історії Азовського козацького війська, інформативні можливості якого, в тому числі і щодо ролі азовців в розвитку міст Північного Приазов'я, ще використані не достатньо. Вивчення документів, перелічених у нашій розвідці, може дати поштовх для нових досліджень у даному напрямку.

Джерела та література

1. Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828-1866). – Запоріжжя, 2000.
2. Лиман І.І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861). – Запоріжжя, 2004.
3. Одеса у Повному Зібранні законів Російської імперії: Довідник-показчик / Укл.: К.А. Тиганій, О.Г. Кулик, П.П. Музиченко; за ред. проф. П.П. Музиченко. – Одеса, 2006.
4. Бойко А.В., Маленко Л.М. Матеріали до історії Азовського козачого війська. – Запоріжжя, 1995.
5. Шебанов А.Ф. Полное Собрание законов Российской империи (из истории систематизации законодательства в России) // Труды Всесоюзного юридического заочного института. Проблемы истории государства и права. – М., 1970. – Т. XIV.
6. Филиппов А.Н. К вопросу о составе Первого Полного Собрания законов Российской империи. Речь на торжественном собрании Императорского Московского университета 12-го января 1916 г. – М., 1916.
7. Филиппов А.Н. Учебник истории русского права, изд. 4. – Юрьев, 1912. – Ч. I.
8. Российское законодательство X-XX веков. – Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. – М., 1988.
9. ПСЗРИ. – Собр. II. – Т. XXV. – Отд. I.
10. ПСЗРИ. – Собр. II. – Т. XXXIII. – Отд. III. – К № 33755. – Лит. В., Г.
11. ПСЗРИ. – Собр. II. – Т. XXXIX.

ДОДАТКИ

1832.

О водворении запорожских казаков в Новороссийском крае (О именовании запорожских казаков Азовским казачьим войском).

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1833. – Собр. II. – Т. VII).

1833.

Об открытии канцелярии Азовского казачьего войска.

О присоединении к Азовскому казачьему войску селения Новоспасского.

О назначении письмоводителя к наказному атаману Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1834. – Собр. II. – Т. VIII).

1834.

Детей казенных поселянок, вдов, соединившихся браком с казаками Азовского войска, кои прижиты ими от первых мужей после 7-й ревизии, оставить в том войске.

Отдача на откуп питейной продажи с 1835 года в округе Азовского казачьего войска.

Назначение в Азовское казачье войско для занятия должностей по внутреннему управлению одного штаб-офицера и пяти офицеров.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1835. – Собр. II. – Т. IX).

1835.

Оставление в Азовском казачьем сословии сыновей солдаток, вышедших в замужество за казаков.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1836. – Собр. II. – Т. X).

1837.

Казаков Азовского войска, из-за границы в Россию вышедших и поселившихся, не предавать суду за преступления, учиненные ими до побега из России.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1838. – Собр. II. – Т. XII).

1838.

О причислении в Азовское казачье войско отставных нижних чинов хорошего поведения.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1839. – Собр. II. – Т. XIII).

1839.

Сформирование вновь из казаков Азовского казачьего войска пяти команд для крейсерства вдоль по восточному берегу Черного моря.

Отнесение должностей секретаря войсковой канцелярии Азовского казачьего войска и письмоводителя при наказном атамане того войска к соответственным классам и разрядам по расписаниям о должностях и мундирах.

Назначение срока службы офицерам и урядникам Азовского казачьего войска, командируемым в крейсерство у восточных берегов Черного моря.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1840. – Собр. II. – Т. XIV).

1840.

Производство пенсий секретарю и письмоводителю войсковой канцелярии Азовского казачьего войска из государственного казначейства.

О имени непременным членом в войсковой канцелярии Азовского казачьего войска штаб-офицера регулярных войск.

Предоставление в пользу Азовского войска выморочных имений чиновников и казаков сего войска.

О классе должности и разрядах по мундиру и пенсии чиновника особых поручений при наказном атамане Азовского казачьего войска.

Об отпуске обмундирования нижним чинам Азовского казачьего войска, находящиеся въ 10-ти командах, крейсирующих у восточного берега Черного моря.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1841. – Собр. II. – Т. XV).

1842.

Продолжение еще на пять лет отпуска амуниции и оружия от казны казакам Азовского войска.

Распределение денег, выручаемых за продажу пригильного скота в селениях Азовского казачьего войска.

Продолжение еще на пять лет отпуска от казны жалованья чиновникам Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1843. – Собр. II. – Т. XVII).

1843.

Обращение учрежденного в посаде Петровском, Азовского войска, училища в приходское.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1844. – Собр. II. – Т. XVIII).

1844.

Недопущение евреев к продаже питей и содержанию шинков в Азовском казачьем войске.

Сформирование особой команды для внутренней службы по Азовскому казачьему войску.

Отпуск командам Азовского казачьего войска патронов для обучения стрельбе в цель.

Дозволение начальству Черноморской береговой линии оставлять в командах, крейсирующих у восточных берегов Черного моря, способных и благонадежных офицеров и нижних чинов Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1845. – Собр. II. – Т. XIX).

1845.

Разделение команд Азовского казачьего войска, находящихся в крейсерстве у восточных берегов Черного моря, на две части.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1846. – Собр. II. – Т. XX).

1846.

Предоставление в постоянный доход Азовскому казачьему войску сбора за продажу в округе ононого питей.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1847. – Собр. II. – Т. XXI).

1847.

Отпуск из войскового капитала суммы на содержание чинов и канцелярии Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1848. – Собр. II. – Т. XXII).

1848.

Отдача в откупное содержание питейных сборов в Азовском казачьем войске.

Дозволение евреям, купцам 1-й гильдии, брать откуп в Азовском казачьем войске.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1849. – Собр. II. – Т. XXIII).

1849.

Возвращение в свои дома азовских казаков, на Дунайской флотилии находящихся.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1850. – Собр. II. – Т. XXIV).

1850.

Устройство цыган, причисленных к Азовскому казачьему войску.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1851. – Собр. II. – Т. XXV).

1851.

Дозволение в Азовском казачьем войске отправлять подворную повинность наймом.

Возложение на городского архитектора г. Бердянска составления проектов и смет на постройки в Азовском казачьем войске.

Формы че[...]ей и шароваров к ним для офицеров Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1852. – Собр. II. – Т. XXVI).

1852.

В Азовском казачьем войске, вместо мундира-куртки, иметь мундир по образцу черноморских пеших казачьих батальонов.

Упразднение некоторых должностей по Азовскому казачьему войску.

Обращение на счет войсковых сумм столовых денег непременно члену войсковой канцелярии и жалования шести фельдшерам.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1853. – Собр. II. – Т. XXVII).

1853.

Назначение от Азовского казачьего войска команды для крепости Поти и для крейсерства между Редут-Кале и укреплением Святого Николая.

Упразднение должности иеромонаха команды Азовского казачьего войска, крейсирующей у восточных берегов Черного моря.

Учреждение в Азовском казачьем войске особой учебной команды.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1854. – Собр. II. – Т. XXVIII).

1854.

Продолжение отпуска питейного дохода Азовскому казачьему войску.

Утверждение цен за чарочные откупа в Азовском казачьем войске.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1855. – Собр. II. – Т. XXIX).

1855.

Считание в службе на праве вольноопределяющихся детей зауряд-чиновников Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1856. – Собр. II. – Т. XXX).

1856.

Пожалование чинам Азовского казачьего войска прав и преимуществ, чинам армии предоставляемых.

Назначение платы за пользование больных в лазаретах Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1857. – Собр. II. – Т. XXXI).

1858.

Определение чиновника особых поручений при наказном атамане Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1860. – Собр. II. – Т. XXXIII).

1859.

Отпуск Азовскому казачьему войску, в течение четырех лет, определенной суммы из поступающего в казну с питейного в сем войске дохода.

Производство двойных квартирных денег наказному атаману Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1861. – Собр. II. – Т. XXXIV).

1860.

Прибавка фельдшеров в Азовское казачье войско.

Увеличение числа команд Азовского казачьего войска на Сухумской морской станции.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1862. – Собр. II. – Т. XXXV).

1861.

Порядок ревизии книг Азовского казачьего войска.

Снабжение Азовского войска баркасами для практического обучения казаков мореплаванию.

Правила для обмена очередей и найма на полевую службу между нижними чинами Азовского казачьего войска.

Увеличение оклада жалованья учителю приходского училища Азовского казачьего войска и прибавка суммы на ремонтное содержание сего училища.

Усиление денежных средств войсковой канцелярии Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типографія 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1863. – Собр. II. – Т. XXXVI).

1862.

Прибавка пяти человек к составу команды, учрежденной в Азовском казачьем войске для внутренней службы, с возложением на них, между прочим, обязанности состоять при войсковом пароме, устроенном для переправы через гирло р. Берды между станицею Петровскою и г. Бердянском.

Порядок назначения переселенцев из Азовского казачьего войска для заселения предгорий западной части Кавказского хребта.

Прибавка жалованья законоучителю приходского училища Азовского казачьего войска.

Из 26-ти азовских казачьих команд в Константиновской и Сухумской морских станциях спустить по две с каждой станции.

Упразднение войскового госпиталя Азовского казачьего войска и оставление в войске врачебной части в том виде, в каком она была до 1854 года.

Восстановление звания начальников азовских команд при Сухумской и Константиновской станциях и назначение им столовых денег.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1865. – Собр. II. – Т. XXXVII).

1863.

Продолжение ежегодного отпуска от казны Азовскому казачьему войску 7.587 руб. из питейного дохода.

Из 22-х азовских казачьих команд на Константиновской и Сухумской морских станциях спустить 2 команды, по одной с каждой станции.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1866. – Собр. II. – Т. XXXVIII).

1864.

Увеличение окладов содержания непременно члену и асессору войсковой канцелярии Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1867. – Собр. II. – Т. XXXIX).

1865.

Положение об упразднении Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1867. – Собр. II. – Т. XL).

1867.

Разъяснение 12 статьи положения об упразднении Азовского казачьего войска.

Предоставление вдовам и сиротам женского пола упраздненного ныне Азовского казачьего войска прав на временное пользование земельными участками умершего главы семейства.

Порядок обращения в казну земельных участков, бывших в пользовании семейств чинов Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1871. – Собр. II. – Т. XLII).

1869.

Применение положения о земских учреждениях к земле бывшего Азовского казачьего войска.

Дополнение статей 17 и 18 и примечания к 18 статье Высочайше утвержденного 11 Октября 1865 года положения об упразднении Азовского казачьего войска.

(ПСЗРИ. – СПб.: Типография 2 Отделения Собственной ЕИВ Канцелярии, 1873. – Собр. II. – Т. XLIV).

Summary

The article is devoted to such extremely important, but still not enough studied source from history of the Azov Cossacks, which the materials of Complete Collection of laws of the Russian empire are. There are annotations of the 71 documents, in which the Azov Cossack's army, the Azov Cossacks are mentioned.

Ю. І. Головко

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ ТА ЗАПОРІЗЬКЕ КОЗАЦТВО У РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКІЙ ТОРГІВЛІ 60-Х РР. XVIII СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПИСКИ КУРСЬКОГО КУПЦЯ М. ОДНОРЯДКІНА)

Дослідження історії російсько-турецьких відносин, у тому числі торгових, має достатньо представницьку історіографію, у тому числі стосовно періоду формування так званого "східного питання". Особливим періодом в історії російсько-турецьких торгових відносин стала третя чверть XVIII ст., коли, з одного боку, почалося активне просування митних кордонів Російської імперії на південь, а з іншого боку, – Запорозькі Вольності продовжували жити практично за власними законами, у тому числі митними. Питання історії козацької торгівлі, зовнішніх торгових відносин Січі та Гетьманщини, розвитку митної справи на півдні на сході України неодноразово ставали